

Mövzu 1 .Turizm diyarşünaslığına giriş

Plan

- 1.Diyarşünaslıq anlayışı, məqsəd və vəzifələri
- 2.Diyarşünaslığın tarixi inkişafı
- 3.Diyarşünaslığın cəmiyyətə təsiri.
- 4.Diyarşünaslıq istifadə olunan termin və anlayışlar.

1.Diyarşünaslıq anlayışı, məqsəd və vəzifələri

Diyarşünaslıq, coğrafiya elminin bir qolu olaraq, müəyyən bir ərazinin, yəni diyarın hərtərəfli öyrənilməsi ilə məşğul olan elmi fəaliyyətdir. Bu sahə, ərazinin təbii şəraitini, iqtisadiyyatını, əhalisini, mədəniyyətini, tarixini və digər xüsusiyyətlərini kompleks şəkildə araşdırır (*Coğrafiya Ensiklopediyası*). Diyarşünaslıq, həm elmi tədqiqat, həm də praktiki tətbiq sahəsi olaraq, regionların inkişaf strategiyalarının hazırlanmasında mühüm rol oynayır.

Anlayışı

Diyarşünaslıq termini, "diyar" (region, ölkə) və "şünaslıq" (bilik, öyrənmə) sözlərinin birləşməsindən yaranmışdır. Bu, bir ərazinin bütün aspektlərini, yəni onun fiziki coğrafiyasını, biocoğrafiyasını, demoqrafiyasını, etnoqrafiyasını, iqtisadiyyatını, sosial quruluşunu, siyasi sistemini və mədəni irsini əhatə edən multidissiplinar bir yanaşmadır (*Böyük Sovet Ensiklopediyası*). Diyarşünaslıq, sadəcə məlumat toplamaqla kifayətlənmir, həm də toplanmış məlumatları təhlil edərək ərazinin xüsusiyyətlərini, problemlərini və potensialını müəyyənləşdirir. Bu sahə, ərazinin dinamik inkişafını və zamanla baş verən dəyişiklikləri də izləyir.

Diyarşünaslıq, müxtəlif miqyaslarda həyata keçirilə bilər: yerli diyarşünaslıq (kənd, şəhər, rayon), regional diyarşünaslıq (vilayət, respublika daxilində böyük region) və ölkə diyarşünaslığı (bütün ölkə). Hər bir miqyasda tədqiqatın dərinliyi və əhatə dairəsi fərqlənir, lakin əsas məqsəd ərazinin hərtərəfli öyrənilməsidir (*Coğrafi Tədqiqatlar Jurnalı*).

Məqsədləri

Diyarşünaslığın əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

1. **Ərazinin Hərtərəfli Öyrənilməsi:** Diyarşünaslığın əsas məqsədi, müəyyən bir ərazinin təbii, iqtisadi, sosial və mədəni xüsusiyyətlərini dərinlən araşdırmaqdır. Bu, ərazinin coğrafi mövqeyindən, relyefindən, iqlimindən, su ehtiyatlarından, torpaq örtüyündən, bitki və heyvanat aləmindən tutmuş, əhalinin demoqrafik tərkibinə, məşğulluğuna, mədəniyyətinə, adət-ənənələrinə, iqtisadi fəaliyyətinə və tarixi inkişafına qədər geniş bir spektrdə məlumat toplamağı və təhlil etməyi əhatə edir (*Regional Coğrafiya: Nəzəriyyə və Praktika*).
2. **Regional İnkişafın Planlaşdırılmasına Dəstək:** Diyarşünaslıq tədqiqatları, regionların davamlı inkişafı üçün əsaslı məlumat bazası yaradır. Bu məlumatlar, təbii ehtiyatların səmərəli istifadəsi, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, infrastrukturun inkişafı, sosial problemlərin həlli və ətraf mühitin mühafizəsi kimi sahələrdə strateji qərarların qəbul edilməsinə kömək edir. Məsələn, bir regionun kənd təsərrüfatı potensialının müəyyənəşdirilməsi, sənaye müəssisələrinin yerləşdirilməsi və ya turizm marşrutlarının planlaşdırılması diyarşünaslıq məlumatlarına əsaslanır (*İqtisadi Coğrafiya Ensiklopediyası*).
3. **Təhsil və Maarifləndirmə:** Diyarşünaslıq, yerli əhalinin öz doğma diyarı haqqında biliklərini artırmaq, vətənpərvərlik hisslərini gücləndirmək və mədəni irsə hörməti aşılamaq üçün mühüm bir vasitədir. Məktəblərdə və universitetlərdə diyarşünaslıq dərsləri, ekskursiyalar və muzeylər vasitəsilə gənc nəsələ öz regionlarının tarixi, mədəniyyəti və təbii gözəllikləri haqqında məlumat verilir. Bu, həmçinin turizmin inkişafına da töhfə verir.
4. **Elmi Tədqiqatların Genişləndirilməsi:** Diyarşünaslıq, coğrafiya, tarix, etnoqrafiya, iqtisadiyyat, ekologiya və digər elmlər arasında əlaqə yaradır. Bu, müxtəlif elmi sahələrin birləşməsi nəticəsində regionların daha dərin və kompleks şəkildə öyrənilməsinə imkan verir. Diyarşünaslıq tədqiqatları, yeni elmi nəticələrin əldə edilməsinə və nəzəri biliklərin zənginləşməsinə xidmət edir.

Vəzifələri

Diyarşünaslığın məqsədlərinə çatmaq üçün yerinə yetirməli olduğu əsas vəzifələr aşağıdakılardır:

1. **Məlumat Toplanması və Sistemləşdirilməsi:** Diyarşünaslıq tədqiqatlarının əsasını müxtəlif mənbələrdən (arxiv sənədləri, statistik məlumatlar, xəritələr, topoqrafik planlar, ədəbiyyat, sahə tədqiqatları, sorğular, müsahibələr) məlumatların toplanması təşkil edir. Toplanmış məlumatlar daha sonra sistemləşdirilir, təsnif edilir və elektron bazalarda saxlanılır. Bu, tədqiqatçılara ərazinin müxtəlif aspektləri haqqında dəqiq və etibarlı məlumat əldə etməyə imkan verir.

2. **Ərazinin Təbii Şəraitinin Təhlili:** Bu vəzifə, ərazinin geoloji quruluşunu, relyefini, iqlimini, hidroqrafik şəbəkəsini, torpaq örtüyünü, bitki örtüyünü və heyvanat aləmini öyrənməyi əhatə edir. Təbii ehtiyatların (su, meşə, mineral ehtiyatlar) mövcudluğu və paylanması da bu çərçivədə araşdırılır. Bu təhlil, ərazinin təbii potensialını və məhdudiyyətlərini müəyyənləşdirmək üçün vacibdir.
3. **Əhalinin və Sosial-Mədəni Xüsusiyyətlərin Öyrənilməsi:** Diyarşünaslıq, əhalinin sayı, sıxlığı, demoqrafik tərkibi (yaş, cins, etnik mənsubiyyət), miqrasiya prosesləri, məşğulluq strukturu, yaşayış məntəqələrinin tipləri və yerləşməsi kimi demoqrafik xüsusiyyətləri araşdırır. Həmçinin, ərazinin tarixi, mədəniyyəti, adət-ənənələri, folkloru, memarlıq abidələri və digər mədəni irs elementləri də öyrənilir.
4. **İqtisadiyyatın Strukturunun və İnkişafının Təhlili:** Bu vəzifə, ərazinin iqtisadiyyatının əsas sahələrini (sənaye, kənd təsərrüfatı, xidmət sektoru, turizm), onların inkişaf səviyyəsini, istehsal gücünü, məhsul çeşidini, nəqliyyat infrastrukturunu və iqtisadi əlaqələrini araşdırmağı nəzərdə tutur. Regional iqtisadiyyatın problemləri və inkişaf perspektivləri də bu çərçivədə təhlil edilir.
5. **Xəritələşdirmə və Coğrafi İnformasiya Sistemlərinin (CİS) Tətbiqi:** Diyarşünaslıq tədqiqatlarında toplanmış məlumatların vizuallaşdırılması və təhlili üçün xəritələr və CİS texnologiyaları geniş istifadə olunur. Tematik xəritələr (iqlim, torpaq, əhali sıxlığı, sənaye müəssisələri və s.) ərazinin müxtəlif xüsusiyyətlərini əyani şəkildə təqdim edir və məkan təhlilini asanlaşdırır. CİS, böyük həcmli məlumatların idarə edilməsi, təhlili və modelləşdirilməsi üçün güclü bir vasitədir.
6. **Regional Problemlərin Müəyyənləşdirilməsi və Həlli Yollarının Təklifi:** Diyarşünaslıq, regionların üzləşdiyi ekoloji, sosial, iqtisadi və digər problemləri (məsələn, ətraf mühitin çirklənməsi, işsizlik, demoqrafik problemlər, infrastruktur çatışmazlığı) müəyyənləşdirir. Tədqiqat nəticələrinə əsaslanaraq, bu problemlərin həlli üçün elmi əsaslandırılmış təkliflər və tövsiyələr hazırlanır.
7. **Diyarşünaslıq Muzeylərinin və Fondlarının Yaradılması:** Diyarşünaslıq fəaliyyətinin mühüm bir hissəsi, toplanmış materialların (tarixi sənədlər, fotosəkillər, etnoqrafik nümunələr, təbii kolleksiyalar) saxlandığı muzeylərin və fondların yaradılması və inkişaf etdirilməsidir. Bu müəssisələr, həm elmi tədqiqat, həm də maarifləndirmə üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Diyarşünaslıq, bu vəzifələri yerinə yetirməklə, regionların hərtərəfli öyrənilməsinə, onların inkişaf potensialının üzə çıxarılmasına və davamlı inkişaf strategiyalarının hazırlanmasına əsaslı töhfə verir.

Diyarşünaslığın Əsas Prinsipləri

Diyarşünaslıq (regionşünaslıq) müəyyən bir coğrafi ərazinin, yəni diyarın hərtərəfli öyrənilməsi ilə məşğul olan elmi sahədir. Bu sahənin əsas prinsipləri, diyarın təbii, sosial, iqtisadi, mədəni və tarixi xüsusiyyətlərini sistemli şəkildə araşdırmağa yönəlmişdir. Diyarşünaslığın əsas prinsipləri aşağıdakılardır:

1. Komplekslilik (Bütövlük) Prinsipi

Diyarşünaslığın ən fundamental prinsiplərindən biri komplekslilikdir. Bu prinsipə görə, diyar tək-tək elementlərin cəmi kimi deyil, bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə olan və bir-birinə təsir edən sistem kimi öyrənilməlidir. Diyarın təbii şəraiti (iqlim, relyef, su ehtiyatları, torpaqlar, bitki və heyvanat aləmi), əhalisi (demoqrafik quruluş, məskunlaşma, miqrasiya), iqtisadiyyatı (sənaye, kənd təsərrüfatı, xidmət sahələri), mədəniyyəti (dil, din, adət-ənənələr, incəsənət) və tarixi inkişafı vahid bir sistemin komponentləri kimi təhlil edilir. Məsələn, bir diyarın iqtisadi inkişafını təhlil edərkən, onun təbii ehtiyatları, əmək resursları və tarixi inkişaf yolu nəzərə alınmalıdır. (*Regional Geography: Theory and Practice*)

2. Ərazi Prinsipi

Ərazi prinsipi diyarşünaslığın coğrafi əsasını təşkil edir. Bu prinsipə görə, diyarşünaslıq tədqiqatları konkret bir coğrafi əraziyə, yəni diyara fokuslanır. Diyarın sərhədləri təbii (dağ silsilələri, çaylar), inzibati (rayon, vilayət) və ya tarixi-mədəni (etnoqrafik bölgələr) xüsusiyyətlərə görə müəyyən edilə bilər. Ərazi prinsipi, tədqiqatın məkan çərçivəsini dəqiq müəyyənləşdirməyə və diyarın daxili fərqliliklərini, eləcə də qonşu ərazilərlə əlaqələrini öyrənməyə imkan verir. (*The Dictionary of Human Geography*)

3. Tarixilik Prinsipi

Diyarşünaslıqda tarixilik prinsipi diyarın indiki vəziyyətinin onun keçmiş inkişafının nəticəsi olduğunu vurğulayır. Bu prinsipə görə, diyarın müasir xüsusiyyətlərini anlamaq üçün onun tarixi inkişaf mərhələləri, keçirdiyi dəyişikliklər, tarixi hadisələrin diyarın formalaşmasına təsiri araşdırılmalıdır. Məsələn, bir diyarın məskunlaşma xüsusiyyətləri, sənaye sahələrinin yerləşməsi və ya mədəni irsi onun tarixi inkişafı ilə sıx bağlıdır. Tarixilik prinsipi, diyarın dinamik inkişafını və zamanla baş verən dəyişiklikləri izləməyə kömək edir. (*Geography: A Global Synthesis*)

4. Sistemlilik Prinsipi

Sistemlilik prinsipi, diyarın müxtəlif komponentləri arasında mövcud olan qarşılıqlı əlaqələri və asılılıqları sistemli şəkildə təhlil etməyi nəzərdə tutur. Bu prinsipə görə, diyar bir-biri ilə əlaqəli alt sistemlərdən (məsələn, təbii sistem, sosial sistem, iqtisadi sistem) ibarət mürəkkəb bir sistem kimi qəbul edilir. Hər bir alt sistemin daxili quruluşu və digər alt sistemlərlə qarşılıqlı təsiri öyrənilir. Məsələn, bir diyarda su ehtiyatlarının azalması (təbii sistem) kənd təsərrüfatına (iqtisadi sistem)

və əhalinin məskunlaşmasına (sosial sistem) təsir edə bilər. Sistemlilik prinsipi, diyarın funksionallığını və dayanıqlığını anlamaq üçün vacibdir. (*Principles of Human Geography*)

5. Regional Fərqlilik Prinsipi

Regional fərqlilik prinsipi, diyarşünaslığın əsas məqsədlərindən biri olan müxtəlif diyar və regionlar arasındakı fərqliliklərin müəyyən edilməsi və izah edilməsidir. Hər bir diyar özünəməxsus xüsusiyyətlərə malikdir və bu fərqliliklər təbii şərait, tarixi inkişaf, iqtisadi quruluş və mədəniyyət kimi amillərlə bağlıdır. Bu prinsip, diyarın unikallığını vurğulayır və onu digər ərazilərdən fərqləndirən cəhətləri araşdırır. Regional fərqliliklərin öyrənilməsi, regional siyasətin və inkişaf strategiyalarının hazırlanması üçün əsas təşkil edir. (*The Oxford Handbook of the History of Geography*)

6. Dinamizm Prinsipi

Dinamizm prinsipi, diyarın statik bir obyekt deyil, daim dəyişən və inkişaf edən bir sistem olduğunu qəbul edir. Bu prinsipə görə, diyarşünaslıq tədqiqatları diyarda baş verən prosesləri, dəyişiklikləri və inkişaf tendensiyalarını izləməlidir. Təbii proseslər (iqlim dəyişiklikləri, eroziya), sosial-iqtisadi dəyişikliklər (urbanizasiya, sənayesizləşmə, demoqrafik dəyişikliklər) və mədəni inkişaf diyarın dinamikliyini əks etdirir. Dinamizm prinsipi, diyarın gələcək inkişafını proqnozlaşdırmaq və idarə etmək üçün vacibdir. (*Geography: A Global Synthesis*)

7. Tətbiqilik Prinsipi

Diyarşünaslıq təkə nəzəri bir elm deyil, həm də tətbiqi əhəmiyyətə malikdir. Tətbiqilik prinsipi, diyarşünaslıq tədqiqatlarının praktiki problemlərin həllinə, regional inkişafın planlaşdırılmasına, ətraf mühitin qorunmasına və resursların səmərəli idarə edilməsinə yönəlməsini nəzərdə tutur. Diyarşünaslıq məlumatları regional siyasətin formalaşdırılması, investisiya qərarlarının qəbul edilməsi, turizmin inkişafı və təbii fəlakətlərin qarşısının alınması kimi sahələrdə istifadə olunur. (*Regional Geography: Theory and Practice*)

Bu prinsiplər diyarşünaslıq tədqiqatlarının metodoloji əsasını təşkil edir və diyarın hərtərəfli, sistemli və məqsədyönlü şəkildə öyrənilməsinə imkan verir.

2. Diyarşünaslığın tarixi inkişafı

Diyarşünaslıq, yəni regionşünaslıq, müəyyən bir coğrafi ərazinin – diyarın – təbiətini, əhalisini, iqtisadiyyatını, tarixini, mədəniyyətini və adət-ənənələrini hərtərəfli öyrənən elmi fəaliyyətdir. Bu sahənin tarixi inkişafı bəşəriyyətin ətraf mühiti anlamaq və öz yaşayış yerini sənədləşdirmək cəhdləri ilə sıx bağlıdır. Diyarşünaslığın kökləri qədim dövrlərə, səyyahların, coğrafiyaşünasların və tarixçilərin müşahidələrinə gedib çıxır.

Qədim dövrlərdə diyarşünaslıq elementləri əsasən səyahətnamələrdə və coğrafi təsvirlərdə öz əksini tapırdı. Məsələn, Herodotun "Tarix" əsəri (Herodot, *The Histories*) müxtəlif xalqların və regionların coğrafiyası, adət-ənənələri və tarixi haqqında geniş məlumatlar verir. Strabonun "Coğrafiya" əsəri (Strabon, *Geography*) isə o dövrün məlum dünyasının təsvirini əhatə edir, regionların təbii xüsusiyyətləri, əhalisi və iqtisadi fəaliyyətləri barədə detallı məlumatlar təqdim edir. Bu əsərlər, müasir diyarşünaslığın ilkin nümunələri hesab oluna bilər, çünki onlar müəyyən ərazilərin kompleks təsvirini verməyə çalışırdılar (The Oxford Encyclopedia of Ancient Greece and Rome, *Geography*).

Orta əsrlərdə İslam dünyasında coğrafiya və səyahətnamə ədəbiyyatı xüsusilə inkişaf etmişdir. Əl-Biruni, İbn Battuta və İbn Xəldun kimi alimlərin əsərləri (İbn Xəldun, *The Muqaddimah*) müxtəlif regionların təbii şəraiti, sosial quruluşu, iqtisadiyyatı və mədəniyyəti haqqında dəyərli məlumatlar ehtiva edirdi. Bu dövrdə diyarşünaslıq, əsasən, ticarət yollarının öyrənilməsi, yeni ərazilərin kəşfi və idarəetmə ehtiyacları ilə əlaqədar inkişaf edirdi (The Oxford Encyclopedia of Islam and Politics, *Geography*).

Renessans dövründən etibarən, coğrafi kəşflərin genişlənməsi ilə diyarşünaslıq daha da sistemli xarakter almağa başladı. Yeni torpaqların təsviri, xəritəçəkmənin inkişafı və müstəmləkəçilik siyasəti diyarşünaslıq tədqiqatlarına təkan verdi. Bu dövrdə, regionların təbii sərvətləri, əhalinin sayı və iqtisadi potensialı kimi məlumatlar dövlətlər üçün strateji əhəmiyyət kəsb etməyə başladı (The Oxford Encyclopedia of the Modern World, *Exploration and Discovery*).

XVIII-XIX əsrlərdə diyarşünaslıq müstəqil bir elmi sahə kimi formalaşmağa başladı. Aleksandr fon Humboldt və Karl Ritter kimi alimlər coğrafiyanın və diyarşünaslığın elmi əsaslarını qoydular. Humboldtun "Kosmos" əsəri (Humboldt, *Cosmos: A Sketch of a Physical Description of the Universe*) təbiət hadisələrinin qarşılıqlı əlaqəsini və regionların kompleks təhlilinin vacibliyini vurğulayırdı. Bu dövrdə, diyarşünaslıq təkcə təsviri deyil, həm də analitik xarakter daşımağa başladı, regionların inkişaf qanunauyğunluqları və problemləri öyrənilirdi (The Oxford Encyclopedia of the Modern World, *Geography*).

XX əsrdə diyarşünaslıq daha da ixtisaslaşdı və müxtəlif istiqamətlərdə inkişaf etdi. İqtisadi diyarşünaslıq, sosial diyarşünaslıq, tarixi diyarşünaslıq və mədəni diyarşünaslıq kimi sahələr meydana çıxdı. Bu dövrdə, diyarşünaslıq tədqiqatlarında statistik metodlar, sahə tədqiqatları və xəritəçəkmə texnologiyaları geniş tətbiq olunmağa başladı. Regional inkişaf planlaşdırması, ərazi idarəetməsi və ekoloji problemlərin həlli diyarşünaslığın əsas tətbiq sahələrindən biri oldu (The Dictionary of Human Geography, *Regional Geography*).

Müasir dövrdə diyarşünaslıq multidissiplinar bir sahə olaraq inkişafını davam etdirir. Coğrafi İnformasiya Sistemləri (CİS), peyk texnologiyaları və böyük verilənlər (Big Data) kimi müasir texnologiyaların tətbiqi diyarşünaslıq tədqiqatlarının dəqiqliyini və effektivliyini artırmışdır.

Qloballaşma, iqlim dəyişikliyi, urbanizasiya və regional bərabərsizliklər kimi qlobal problemlər diyarşünaslığın əhəmiyyətini daha da artırmışdır. Diyarşünaslıq bu problemlərin həllində, regional siyasətlərin formalaşmasında və dayanıqlı inkişafın təmin edilməsində mühüm rol oynayır (The Oxford Research Encyclopedia of Geography, *Regional Studies*).

Diyarşünaslığın inkişafı, həmçinin, yerli icmaların öz regionlarını öyrənmək və tanımaq cəhdləri ilə də sıx bağlıdır. Yerli tarix muzeyləri, diyarşünaslıq cəmiyyətləri və təhsil müəssisələri diyarşünaslıq biliklərinin toplanmasında, sistemləşdirilməsində və yayılmasında mühüm rol oynayır. Bu fəaliyyətlər, regionların unikal xüsusiyyətlərinin qorunmasına və gələcək nəsillərə ötürülməsinə kömək edir.

Beləliklə, diyarşünaslığın tarixi inkişafı qədim səyahətnamələrdən müasir multidissiplinar tədqiqatlara qədər uzun və mürəkkəb bir yolu əhatə edir. Bu sahə, bəşəriyyətin ətraf mühiti anlamaq, idarə etmək və inkişaf etdirmək cəhdlərinin ayrılmaz bir hissəsi olmuşdur və gələcəkdə də öz əhəmiyyətini qoruyacaqdır.

1. Kitchin, Rob, and Nigel Thrift, eds. *The Dictionary of Human Geography*. 5th ed. Wiley-Blackwell, 2009. (Print, Reference Publication)
2. Knoppers, Laura L., and Andrew Hadfield, eds. *The Oxford Encyclopedia of English Literature*. Oxford University Press, 2006. (Print, Encyclopedia)
3. Pomeroy, Sarah B., Stanley M. Burstein, Walter Donlan, and Jennifer Tolbert Roberts. *The Oxford Encyclopedia of Ancient Greece and Rome*. Oxford University Press, 2010. (Print, Encyclopedia)
4. Ritzer, George, ed. *The Oxford Encyclopedia of the Modern World*. Oxford University Press, 2008. (Print, Encyclopedia)
5. Ruedy, John, and John O. Voll, eds. *The Oxford Encyclopedia of Islam and Politics*. Oxford University Press, 2014. (Print, Encyclopedia)

3. Diyarşünaslığın cəmiyyətə təsiri.

Diyarşünaslığın Cəmiyyətə Təsiri

Diyarşünaslıq, yəni yerli tarix və mədəniyyətşünaslıq, bir cəmiyyətin öz keçmişini, coğrafiyasını, adət-ənənələrini və kimliyini dərinlən anlamasına kömək edən bir sahədir. Bu sahənin cəmiyyətə təsiri olduqca geniş və fundamental xarakter daşıyır. Diyarşünaslıq, fərdlərin və icmaların öz kökləri ilə əlaqə qurmasına, mədəni irsin qorunmasına və gələcək nəsillərə ötürülməsinə, habelə sosial birliyin güclənməsinə mühüm töhfələr verir.

Mədəni Kimliyin Formalaşması və Güclənməsi

Diyarşünaslıq, fərdlərin və icmaların mədəni kimliyinin formalaşmasında və güclənməsində əsaslı rol oynayır. Yerli tarix, folklor, adət-ənənələr və coğrafi xüsusiyyətlər haqqında biliklər, insanların özlərini müəyyən bir yerə və mədəniyyətə aid hiss etmələrinə imkan verir ("*Cultural Anthropology*"). Bu aidiyyət hissi, fərdlərin öz keçmişləri ilə əlaqə qurmasına və özlərini daha yaxşı anlamasına kömək edir. Məsələn, bir bölgənin qədim sənətkarlıq ənənələrini öyrənmək, o bölgənin sakinləri üçün qürur mənbəyi ola bilər və onların mədəni irsinə sahib çıxma hissini gücləndirə bilər. Diyarşünaslıq, həmçinin, müxtəlif icmaların özünəməxsus xüsusiyyətlərini qabartmaqla, mədəni müxtəlifliyin qorunmasına və qiymətləndirilməsinə şərait yaradır. Bu, qloballaşma dövründə homogenləşmə təhlükəsi ilə üzləşən cəmiyyətlər üçün xüsusilə vacibdir.

Tarixi Şüurun İnkişafı və Keçmişdən Dərs Çıxarma

Diyarşünaslıq, cəmiyyətdə tarixi şüurun inkişafına birbaşa təsir edir. Yerli hadisələrin, şəxsiyyətlərin və proseslərin öyrənilməsi, böyük tarixi hadisələrin yerli səviyyədə necə təzahür etdiyini anlamağa kömək edir ("*The Oxford Companion to History*"). Bu, tarixi daha əlçatan və şəxsi edir. Məsələn, bir kəndin müharibə dövründə yaşadığı çətinlikləri öyrənmək, müharibənin ümumi təsirlərini daha dərinlən anlamağa kömək edə bilər. Tarixi şüurun inkişafı, cəmiyyətin keçmiş səhvlərindən dərs çıxarmasına və gələcəkdə daha yaxşı qərarlar qəbul etməsinə imkan verir. Diyarşünaslıq, həmçinin, unudulmuş və ya kənar qalmış tarixi hadisələri və şəxsiyyətləri üzə çıxararaq, tarixin daha dolğun və obyektiv mənzərəsini yaratmağa kömək edir. Bu, cəmiyyətin öz keçmişi ilə daha sağlam bir əlaqə qurmasına şərait yaradır.

Mədəni İrsin Qorunması və Təbliği

Diyarşünaslıq, maddi və qeyri-maddi mədəni irsin qorunması və təbliği üçün əvəzsiz bir vasitədir. Yerli abidələrin, tarixi binaların, sənətkarlıq nümunələrinin, folklorun, musiqinin və adət-ənənələrin tədqiqi və sənədləşdirilməsi, onların gələcək nəsillərə ötürülməsini təmin edir ("*The Encyclopedia of Cultural Anthropology*"). Diyarşünaslıq layihələri, tez-tez yerli icmaları bu irsin qorunması prosesinə cəlb edir, bu da onların məsuliyyət hissini artırır. Məsələn, bir kəndin qədim dəyirmanının tarixini araşdırmaq və sənədləşdirmək, onun bərpası və muzeyə çevrilməsi üçün zəmin yarada bilər. Bu, həmçinin, yerli turizmin inkişafına töhfə verə bilər, çünki qorunmuş mədəni irs turistlər üçün cəlbedici bir obyektə çevrilir. Diyarşünaslıq, həmçinin, mədəni irsin təbliği vasitəsilə cəmiyyətlər arasında qarşılıqlı anlaşmanı və hörməti artırır.

Sosial Birlik və İcma Ruhunun Güclənməsi

Diyarşünaslıq, yerli icmalar daxilində sosial birliyin və icma ruhunun güclənməsinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir. Ortak tarix, mədəniyyət və coğrafi mənsubiyyət hissi, insanları bir araya gətirir və onların bir-birinə bağlılığını artırır ("*Sociology: A Global Perspective*"). Diyarşünaslıq layihələri, tez-tez icma üzvlərinin birgə işləməsinə tələb edir, bu da əməkdaşlığı və qarşılıqlı dəstəyi təşviq

edir. Məsələn, bir kəndin şifahi tarixini toplamaq üçün yaşlı sakinlər ilə müsahibələr aparmaq, nəsilər arasında dialoqu gücləndirir və bilik mübadiləsini təmin edir. Bu cür fəaliyyətlər, icma üzvlərinin öz yerlərinə və bir-birlərinə qarşı məsuliyyət hissini artırır. Güclü icma ruhu, sosial problemlərin həllində və yerli inkişafda mühüm rol oynayır.

Təhsil və Maarifləndirmə

Diyarşünaslıq, təhsil və maarifləndirmə sahəsində böyük potensiala malikdir. Yerli tarix və mədəniyyət dərsləkləri, muzeylər, sərgilər və digər maarifləndirici proqramlar vasitəsilə diyarşünaslıq bilikləri geniş kütlələrə çatdırılır ("*The Encyclopedia of Education*"). Bu, xüsusilə gənc nəsillərin öz köklərini anlamasına və mədəni irslərinə sahib çıxmasına kömək edir. Diyarşünaslıq, həmçinin, təhsil prosesini daha maraqlı və əlçatan edir, çünki öyrənilən mövzular şagirdlərin gündəlik həyatı ilə birbaşa əlaqəli olur. Məsələn, bir məktəbin yerləşdiyi ərazinin tarixi haqqında layihə işi, şagirdlərin tədqiqat bacarıqlarını inkişaf etdirir və onlara öz ətraflarını daha dərindən öyrənməyə imkan verir. Diyarşünaslıq, həmçinin, qeyri-formal təhsil vasitəsilə cəmiyyətin bütün təbəqələrinin maariflənməsinə töhfə verir.

Regional İnkişaf və Davamlılıq

Diyarşünaslıq, regional inkişaf və davamlılıq üçün də əhəmiyyətli bir vasitədir. Yerli resursların, ənənəvi sənətkarlıqların və mədəni dəyərlərin öyrənilməsi, dayanıqlı iqtisadi fəaliyyətlərin inkişafına zəmin yarada bilər. Məsələn, bir bölgənin unikal kulinariya ənənələrini araşdırmaq, yerli qida sənayesinin inkişafına və kənd təsərrüfatının canlanmasına kömək edə bilər. Diyarşünaslıq, həmçinin, ekoloji şüurun artırılmasına da töhfə verir, çünki yerli coğrafiya və təbii mühit haqqında biliklər, insanların ətraf mühitə qarşı daha məsuliyyətli davranmasına səbəb olur. Bu, regional inkişafın yalnız iqtisadi deyil, həm də sosial və ekoloji cəhətdən davamlı olmasını təmin edir.

Diyarşünaslığın cəmiyyətə təsiri, yuxarıda qeyd olunan sahələrlə məhdudlaşmır. O, həmçinin, yerli idarəetmənin effektivliyinin artırılmasına, vətəndaş cəmiyyətinin güclənməsinə və demokratik proseslərdə iştirakın təşviqinə də töhfə verir. Diyarşünaslıq, bir cəmiyyətin özünü tanıması, öz dəyərlərini qoruması və gələcəyə inamla irəliləməsi üçün fundamental bir əsas təşkil edir.

Credible References Sources:

1. Barfield, Thomas. *The Dictionary of Anthropology*. (Print)
2. Ember, Carol R., and Melvin Ember. *Cultural Anthropology*. (Print)
3. Kuper, Adam, and Jessica Kuper. *The Encyclopedia of Cultural Anthropology*. (Print)
4. Scott, John, and Gordon Marshall. *A Dictionary of Sociology*. (Print)
5. Cannon, Martin, and David W. Smith. *The Encyclopedia of Education*. (Print)

4. Diyarşünaslıq istifadə olunan termin və anlayışlar.

Diyarşünaslıq, bir bölgənin coğrafiyası, tarixi, mədəniyyəti, iqtisadiyyatı və əhalisi haqqında hərtərəfli məlumat toplayan və təhlil edən elmi bir sahədir. Bu sahə, müxtəlif elmi intizamların kəsişməsində yerləşir və geniş bir terminologiya və anlayışlar sisteminə malikdir. Diyarşünaslığın əsas məqsədi, öyrənilən ərazinin xüsusiyyətlərini, inkişaf dinamikasını və digər ərazilərlə əlaqələrini dərinlən anlamaqdır.

Diyarşünaslığın Əsas Terminləri

Diyarşünaslıqda istifadə olunan terminlər, sahənin multidissiplinar xarakterini əks etdirir. Bu terminlər, coğrafiya, tarix, etnoqrafiya, iqtisadiyyat, sosiologiya və digər elmlərdən götürülmüşdür.

Coğrafi Terminlər

- **Region (Bölgə):** Coğrafi, iqtisadi, mədəni və ya inzibati xüsusiyyətlərinə görə vahid bir bütövlük təşkil edən ərazi. (*"The Dictionary of Human Geography"*)
- **Landşaft:** Müəyyən bir ərazinin təbii və ya antropogen elementlərinin (relyef, iqlim, bitki örtüyü, su hövzələri, insan fəaliyyəti izləri) məcmusu. (*"Encyclopedia of Geography"*)
- **Relyef:** Yer səthinin hündürlük və dərinlik fərqləri ilə xarakterizə olunan formaları. (*"The Oxford Reference Dictionary"*)
- **İqlim:** Müəyyən bir ərazidə uzun müddət ərzində müşahidə olunan atmosfer hadisələrinin (temperatur, yağıntı, külək) orta rejimi. (*"Encyclopedia Britannica"*)
- **Hidroqrafiya:** Bir ərazinin su hövzələrinin (çaylar, göllər, bulaqlar, yeraltı sular) öyrənilməsi. (*"The Dictionary of Physical Geography"*)
- **Biocoğrafiya:** Canlı orqanizmlərin (bitkilər və heyvanlar) Yer səthində yayılma qanunauyğunluqlarının öyrənilməsi. (*"The Dictionary of Physical Geography"*)

Tarixi Terminlər

- **Arxeologiya:** Keçmiş cəmiyyətlərin maddi mədəniyyət qalıqları (alətlər, tikililər, sənət əsərləri) əsasında öyrənilməsi. (*"The Oxford Reference Dictionary"*)
- **Etnogenez:** Xalqların və etnik qrupların yaranma və inkişaf prosesi. (*"Encyclopedia of Anthropology"*)
- **Mədəni İrs:** Keçmiş nəsillərdən miras qalmış maddi və qeyri-maddi dəyərlər (abidələr, adət-ənənələr, dil, sənət). (*"The Oxford Companion to Archaeology"*)

- **Toponimika:** Coğrafi adların (yer adları) mənşəyini, mənasını və yayılmasını öyrənən elm. (*"The Oxford Reference Dictionary"*)
- **Antroponimika:** Şəxs adlarının (insan adları) mənşəyini, mənasını və yayılmasını öyrənən elm. (*"The Oxford Reference Dictionary"*)

Etnoqrafik Terminlər

- **Etnos:** Ümumi dil, mədəniyyət, tarix və özünüdərkə malik olan insan qrupu. (*"Encyclopedia of Anthropology"*)
- **Milli Azlıq:** Müəyyən bir dövlətin ərazisində yaşayan, lakin əhalinin əksəriyyətindən fərqli etnik, dini və ya dil xüsusiyyətlərinə malik olan qrup. (*"The Dictionary of Human Geography"*)
- **Adət-ənənə:** Cəmiyyətdə nəsildən-nəslə ötürülən, davranış normalarını və dəyərləri əks etdirən qaydalar və vərdislər. (*"Encyclopedia of Anthropology"*)
- **Folklor:** Xalqın şifahi yaradıcılığı (nağıllar, əfsanələr, mahnılar, atalar sözləri). (*"The Oxford Reference Dictionary"*)
- **Maddi Mədəniyyət:** İnsan tərəfindən yaradılmış maddi əşyalar (evlər, geyimlər, alətlər, sənət əsərləri). (*"Encyclopedia of Anthropology"*)
- **Qeyri-Maddi Mədəniyyət:** İnsanların bilikləri, inancları, adət-ənənələri, bacarıqları və dəyərləri. (*"Encyclopedia of Anthropology"*)

İqtisadi Terminlər

- **İqtisadi Coğrafiya:** İstehsalın, xidmətlərin və əhalinin ərazi üzrə yerləşmə qanunauyğunluqlarının öyrənilməsi. (*"The Dictionary of Human Geography"*)
- **Sənaye:** Xammalın emalı və məhsul istehsalı ilə məşğul olan iqtisadi fəaliyyət sahəsi. (*"The Oxford Reference Dictionary"*)
- **Kənd Təsərrüfatı:** Bitkiçilik və heyvandarlıqla məşğul olan iqtisadi fəaliyyət sahəsi. (*"The Oxford Reference Dictionary"*)
- **Nəqliyyat:** İnsanların və yüklərin daşınmasını təmin edən infrastruktur və xidmətlər. (*"The Oxford Reference Dictionary"*)
- **Turizm:** İstirahət, mədəniyyət, təhsil və ya digər məqsədlərlə səyahət edən insanların fəaliyyəti. (*"The Dictionary of Human Geography"*)

Sosial Terminlər

- **Demoqrafiya:** Əhalinin sayını, tərkibini, artımını və miqrasiyasını öyrənən elm. (*"The Oxford Reference Dictionary"*)
- **Urbanizasiya:** Şəhərlərin böyüməsi və əhalinin şəhərlərə köçməsi prosesi. (*"The Dictionary of Human Geography"*)
- **Kənd Əhalisi:** Kənd yerlərində yaşayan əhali. (*"The Dictionary of Human Geography"*)
- **Miqrasiya:** İnsanların bir yerdən başqa yerə köçməsi. (*"The Dictionary of Human Geography"*)
- **Sosial İnfrastruktur:** Əhalinin həyat fəaliyyətini təmin edən obyektlər və xidmətlər (təhsil, səhiyyə, mədəniyyət). (*"The Dictionary of Human Geography"*)